

Lorrendrayen op Africa

De Bataafsche Leeuw
Amsterdam 2008

**Ter nagedachtenis aan mijn ouders,
die de afronding van dit boek niet meer konden meemaken.**

ISBN 978 90 6707 627 2

© 2008 Ruud Paesie, Middelburg / De Bataafsche Leeuw, Amsterdam

Omslagillustratie: Scheepsportret van het Vlissingse fregat de *Witte Bijle* dat in 1715 in *El Porto Prince* werd omgedoopt. Het fregat werd in de daaropvolgende jaren als lorrendraaier voor de driehoekshandel op West-Afrika en Amerika ingezet. In 1721 werd het schip door zeerovers genomen. Schilderij van Cornelis Louw, 1715. (Zeeuws Maritiem muZEEum Vlissingen).

Lorrendrayen op Africa

**De illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika
tijdens het achttiende-eeuwse handelsmonopolie
van de West-Indische Compagnie, 1700-1734**

Proefschrift

ter verkrijging van

de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden

**op gezag van de Rector Magnificus
prof. mr. dr. P.F. van der Heijden,**

volgens besluit van het College van Promoties

te verdedigen op donderdag 17 april 2008

te klokke 13.45 uur

door

Rudolf Paesie

geboren te Haarlem

in 1956

Promotiecommissie:

Promotor: Prof. dr. F.S. Gaastra

Copromotor: Dr. H.J. den Heijer

Referent: Prof. dr. W. Klooster (Clark University, Worcester, Massachusetts, USA)

Overige leden: Prof. dr. J.R. Bruijn

Prof. dr. P.C. Emmer

Dr. V. Enthoven (Koninklijk Instituut voor de Marine, Den Helder)

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van
het Fonds Directie der Oostersche Handel en Reederijen,
Stichting Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's-Lands Zeedienst,
J.E. Jurriaanse Stichting en
de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Inhoud

Woord vooraf	9
Lijst van tabellen en grafieken	11
Lijst van bijlagen	12
Lijst van afkortingen	13
Inleiding	15
1. De illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika	19
De vaart op West-Afrika	19
Smokkelhandel tijdens het octrooi van de Eerste WIC (1621-1674)	21
Buitenlandse steun bij de smokkelhandel tijdens de Eerste WIC	28
Smokkelhandel tijdens het eerste octrooi van de Tweede WIC, 1674-1700	32
Goederenhandel	36
Slavenhandel	37
Buitenlandse steun bij de smokkelhandel tijdens de Tweede WIC	39
De Brandenburgs-Afrikaanse Compagnie	43
Omvang van de zeventiende-eeuwse smokkelhandel	48
Smokkelhandel tijdens het tweede octrooi van de Tweede WIC, 1700-1730	52
De roerige naoorlogse periode, 1713-1720	54
De strijd ontbrandt	58
Escalatie en verharding van de strijd	61
De jaren van zeeroverij	65
Smokkelhandel na 1720	67
Omvang van de achttiende-eeuwse smokkelhandel	75
De ontmanteling van het handelsmonopolie, 1730	78
Recognitie	80
Het 'Nader Reglement' van 1734	84
Besluit	85
2. Reders en bemanningsleden	87
Partenrederij	88
De Zeeuwse reders	91
Rederijen voor kaap- en smokkelvaart	93
Regenten	96
Kooplieden	103
Bevrachters	107
Aandeelhouders van de WIC	108
Aandeelhouders van de MCC	111
De financieel-economische positie van enige Zeeuwse reders	114

Hollandse reders	121
Amsterdam	122
Joodse kooplieden	124
Rotterdam	127
Het netwerk	131
Bemanningsleden	135
Schippers	141
Desertie en mortaliteit	144
Besluit	145
3. Uitrusting	147
Schepen	147
Assurantiën	157
Bewapening	162
Modus operandi	167
Instructiebrieven	170
Overige scheepspapieren	174
De fiscale wetgeving voor de scheepvaart	176
De convooien en licenten	178
Lastgeld	182
Buitenlandse passen	183
Commissiebrieven	192
Vlaggen	196
Bescherming, corruptie en omkoping	198
Besluit	203
4. Goederen en slaven	205
Import in Afrika	206
Textiel	210
Buskruit en vuurwapens	211
Onbewerkt metaal en metalen producten	215
Overige handelsproducten	216
De reis, vertrek en reisduur	218
De wijze van handeldrijven	221
Ruilhandel	224
Export uit Afrika: goederen- of slavenhandel	225
De goederenhandel	226
Goud	228
Ivoor	232
Gom	234
Overige Afrikaanse exportproducten	240

De slavenhandel	242
Tussenhandel	243
Trans-Atlantische slavenhandel	244
De aankoop van slaven en middenpassage	245
Bestemming	248
Omvang	255
Afzet van Afrikaanse en West-Indische handelsgoederen in de Republiek	258
De illegale goederen- en slavenreis van de <i>Peerl</i>	265
Besluit	270
5. De maritieme handhaving van het WIC-octrooi	272
De kruisers	272
Compagniekruiser de <i>Faam</i>	275
Bemanningsleden	276
Kapiteins	280
Kapitein Jan van der Hoeven	287
Portugese smokkelaars	288
Secundaire doelstellingen	292
De kruistocht	295
De procedure na confiscatie	299
Plundering van opgebrachte lorrendraaiers	304
De nasleep	306
De zaak <i>Vlissings Welvaren</i>	307
Schepen uit Oostende	313
De zaak <i>Hannibal</i> en <i>Greyhound</i>	318
Baten en lasten	324
Besluit	327
Samenvatting	329
Geraadpleegde bronnen en literatuur	335
Bijlagen	355
Summary	411
Register van persoonsnamen	417
Register van scheepsnamen	424
Curriculum Vitae	428

A^o. 1715.

WEST-INDISCHE COMPAGNIE.

De Bewindhebbers van de Geotroyeerde West-Indische Compagnie ter Kamer Amsterdam / sullen by openbare Opbevelinge aan de meest daar voors biedende Aerkopen / Een Extraordinaire Welbeseyle FREGAT SCHIP, van Eers Hout gemaekt / genaamt APAM, lang ober Steben 88; voet / wpt by de eerste Balk voors 't groot Ruyt binnen syn Hout 24; voet / Hol in 't Ruyt by de eerste Balk voors 't grote Ruyt op syn Uytwatering 11; voet 7 duym / 't Wier by de eerste Balk voors 't grote Ruyt / Hoog aan Woord 4; voet en 6 duym; de Balk 5;7 aan Woord 5; voet; een open Schans / Hoog 5; voet en 10 duym.

'Een Welbeseyle Hoeker, genaamt Acra, lang ober Steben 75; voet / wpt by de eerste Balk voors 't grote Ruyt binnen syn Hout 20; voet 1; duym / Hol in 't Ruyt by de eerste Balk voors 't grote Ruyt op syn Uytwatering 11; voet 5; duym.

Een Welbeseyle Fregat Scheepje, genaamt de Guineese Broeders, lang ober Steben 76; voet / wpt by de eerste Balk voors 't grote Ruyt binnen syn Hout 17; voet 4; duym / Hol in 't Ruyt by de eerste Balk voors 't grote Ruyt op syn Uytwatering 8; voet 9; duym / de Balk Hoog aan Woord 4; voet 4; duym / en treet achter voors de Cajupt neer 4; voet / alle Amsterdammer voeten / met alle syn Bonthout / Opstaande en Lepend Want / als het tegenwoordig aan Woord van de Schepen te sien is. De Schepen leggen in de Waal voors 't Oude West-Indisch Huis.

De Verkoop sal geschieden op Maandag, den 5 Augusty, 1715. ten Huysse van de Wed. Jan Neder, Castelyn in 't Nieuwe Heeren Logement, 's Avonds ten 6 uuren precys

De Inventarisen sullen te behouven syn by den Commies Hendrik Cramfer, woont in 't Oude West-Indische Huis op Rapenburg. Seg 't voort.

'Amsterdam, door order van d'E. Heeren Bewindhebers, by d'Edg. van Peder Marckly. gedielt.

Veilingbiljet met de aankondiging van verkoop van drie geconfisqueerde lorrendraaiers, 1715. (Nationaal Archief)

Woord vooraf

Er bestaan uiteenlopende redenen om een archief binnen te lopen. Voor mij begon dat in 1996 met het onderzoek naar de stranding van het Zeeuwse VOC-schip *Ravesteyn*. Tijdens mijn verblijf in de Maldiven kreeg ik een gekopieerde brief van Ibrahim Iskandhar II in handen, waarin de achttiende-eeuwse sultan van de archipel zich bij de gouverneur en raad van Ceylon beklaagde over het optreden van de onfortuinlijke Zeeuwse schipper. Ik raakte erdoor gefascineerd en slaagde er uiteindelijk in om de plaats te lokaliseren, waar deze Oost-Indiëvaarder in 1726 was verongelukt.

Daaropvolgende onderzoeken in nationale en internationale archieven hadden publicaties tot gevolg, een resultaat dat ik niet in de laatste plaats te danken heb aan Walter Wybrands Marcussen, uitgever van *De Bataafsche Leeuw*, die bereid was om de manuscripten in fraai uitgevoerde boeken te laten verschijnen. Daarvoor ben ik hem nog steeds veel dank verschuldigd. Na publicaties over de Verenigde Oost-Indische Compagnie wilde ik mijn horizon verleggen en raakte geboeid door de rol van de West-Indische Compagnie in de Atlantische handel. Vooral de harde concurrentiestrijd tussen de Compagnie en Zeeuwse lorrendraaiers, die soms in zeeslagen werden beslecht, trok mijn belangstelling. Publicaties over de illegale handel op West-Afrika waren spaarzaam, een reden om de archieven opnieuw te bezoeken.

Het onderhavige boek is niet louter en alleen het resultaat van individueel archief- en literatuuronderzoek en vele uren schrijven, maar is tevens het product van samenwerking met allerlei deskundigen en instanties die ideeën en gegevens hebben aangedragen. Voor de totstandkoming van dit proefschrift wil ik de volgende personen bedanken. In het bijzonder noem ik Adam Jones, hoogleraar aan het Institut für Afrikanistik van de Universiteit van Leipzig. Hij zond mij zijn niet gepubliceerde archiefmateriaal ter inzage, een onderzoek dat hij in 1982 in het Zentrales Staatsarchiv in Merseburg in de voormalige DDR verrichtte. Het transcript leverde veel waardevolle informatie op over de rol van de Brandenburgse Afrikaanse Compagnie bij de illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika. Zeer erkentelijk ben ik ook Rolf Uphoff voor zijn hulp bij het onderzoek in het Stadsarchiv te Emden en Erik Gøbel voor zijn behulpzame rol bij het raadplegen van archiefmateriaal uit de Deense Nationale Archieven. Dank ben ik ook verschuldigd Ad Tramper van het Gemeentearchief Vlissingen voor zijn speurwerk in het oude stadsarchief. Dat geldt ook voor Albert Meijer en Ivo van Loo van het Zeeuws archief. Peter Poortvliet en Johan Francke hielpen mij door het beschikbaar stellen van niet gepubliceerd onderzoeksmateriaal uit verschillende bronnen. Dick Broers, collectiebeheerder van het Zeeuws Maritiem muZEEum Vlissingen, bracht mij op het spoor van beeldmateriaal. Evelyn Wiers corrigeerde het manuscript op zorgvuldige wijze op fouten in de Nederlandse taal en Kathie Barrett verzorgde de Engelse vertaling voor de summary. Mijn dank gaat verder uit naar alle medewerkers van het Nationaal Archief, het Zeeuws archief, de gemeente- of stadsarchieven van Amsterdam, Rotterdam,

Dordrecht, Schouwen-Duiveland, Vlissingen en Antwerpen en het Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde te Leiden. Zonder hun medewerking zou de bestudering van de vele tientallen archiefstukken niet mogelijk zijn geweest. Als laatste bedank ik al mijn vrienden en familieleden, in het bijzonder mijn vrouw Caroline, voor hun steun bij het schrijven van dit boek.